

УДК 339.726 : 343.3/.7

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.17>*А. О. Кринична*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ ТА МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Вступ. В умовах збройної агресії РФ проти України, що призвело до масових людських жертв, переміщення громадян, руйнування інфраструктури та знищення цілих населених пунктів, економічного занепаду тощо отримання гуманітарної допомоги для нашої країни є критично найважливішим елементом її функціонування та забезпечення життєво необхідних потреб всього населення.

Наприклад, завдяки отриманій гуманітарної допомоги населення України навіть в умовах воєнного стану може й надалі отримувати якісне медичне обслуговування з використанням засобів та виробів міжнародного стандарту. Так, нещодавно Тернопільська обласна клінічна лікарня отримала черговий вантаж гуманітарної допомоги, який доставили зі США. До складу гуманітарного вантажу увійшли медичні засоби та вироби загальною вагою 5 838 кг – це понад тисячу коробок [1]. Крім цього, Тростянецька лікарня отримала допомогу від швейцарської асоціації *Ukrainehilfe mit Herz* (Допомога Україні серцем), яка з квітня 2022 року надає гуманітарну підтримку українцям, що постраждали від війни. Представники асоціації передали цінну медичну гуманітарну допомогу – ліки, медичні засоби та обладнання, необхідні для якісного лікування пацієнтів [2]. Подібну гуманітарну допомогу також отримало комунальне некомерційне підприємство «Кобеляцька міська лікарня» від партнерів з Німеччини [3].

Тільки на прикладі отримання гуманітарної допомоги в медичній сфері можна цілком зрозуміти наскільки така допомога є важливою для України і наскільки наша держава є залежною від неї.

Тільки з лютого 2022 року Європа виділила Україні 70 млрд євро фінансової та гуманітарної допомоги, а також 62 млрд євро військової допомоги. США виділили 64 млрд євро військової допомоги, а також 50 млрд євро фінансової і гуманітарної підтримки [4].

Проте, на позитивне ставлення партнерів та донорів до України можуть негативно впливати скандали, пов'язані з незаконним використанням гуманітарної допомоги. Такі випадки можуть підривати довіру до України, а отже і потенційно вплинути на подальше рішення донорів щодо надання допомоги нашій державі, без якої майбутнє нашої держави може бути під загрозою. Тому запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги є необхідним та актуальним завданням для органів державної влади нашої держави, яке має відбуватись відповідно до чинних правових норм. У зв'язку із цим, існує необхідність дослідження правових основ запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги в Україні, а також окремих положень міжнародного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичну базу дослідження правової основи запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги в Україні складають праці таких науковців, як: А. Айдинян, О. Бондаренко, В. Гришко, І. Грицяк, В. Денисов, Т. Короткий, Б. Кофман, О. Музичук, О. Тарасов, М. Хавронюк, Н. Шаповалова, однак, не зважаючи на чималий внесок робіт зазначених вчених у сфері отримання та надання гуманітарної допомоги, у тому числі, на міжнародному рівні, питанню визначення та дослідження правових основ запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги в Україні достатньої уваги приділено не було.

Мета наукової статті полягає у дослідженні правових основ запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги в Україні та огляді норм міжнародного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Гуманітарною допомогою, відповідно до ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.1999 № 1192-XIV, визнається цільова адресна безоплатна допомога у грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами з мотивів гуманності отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують допомоги у зв'язку із соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, скрутним фінансовим становищем, введенням воєнного або надзвичайного стану, виникненням надзвичайної ситуації або тяжкою хворобою конкретної фізичної особи, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [5].

Законодавство України, що регулює питання гуманітарної допомоги складається з Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Закону України «Про гуманітарну допомогу» та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5].

Серед підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють окремі питання гуманітарної допомоги можна зазначити постанову Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 953, яка затверджує порядок пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану [6], постанову Кабінету Міністрів України від 27.03.2022 № 379, що визначає особливості здійснення гуманітарної допомоги, яка перевозиться залізничним транспортом в умовах воєнного стану [7] тощо.

Серед міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють питання отримання та надання гуманітарної допомоги можна окреслити Женевські конвенції від 12.08.1949, положення Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосуються захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 08.06.1977 [8].

Зокрема, згідно з положеннями вищезазначених міжнародних нормативно-правових актів до країни, де відбувається збройний конфлікт, гарантується вільне пропускання всіх посилок із медикаментами та медичним обладнанням. Також

передбачено вільне пропускання всіх посилок із продуктами харчування, одягом і засобами, призначеними для дітей, вагітних жінок та породілей. Тобто гуманітарна допомога охоплює, в першу чергу, продовольство, медикаменти, одяг, постільну білизну, намети та інші предмети, необхідні для виживання цивільного населення.

На рівні Європейського Союзу питання надання та отримання гуманітарної допомоги визначаються розділом III «Співробітництво з третіми країнами та гуманітарна допомога» Договору про функціонування Європейського Союзу. Відповідно до ст. 214 Договору діяльність Союзу з надання гуманітарної допомоги здійснюється в рамках принципів і цілей зовнішньої діяльності Союзу. Вона спрямована на надання адресної допомоги та підтримки населення третіх країн, яке постраждало від стихійних лих або техногенних катастроф, з метою задоволення гуманітарних потреб, що виникають у різних ситуаціях. Діяльність з надання гуманітарної допомоги здійснюється відповідно до принципів міжнародного права і з дотриманням принципів неупередженості, нейтралітету і недискримінації [9, с. 781–784].

Слід зазначити, що у випадку незаконного використання гуманітарної допомоги винна у цьому особа притягається до відповідальності. Так, чинне кримінальне законодавство України передбачає кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України) [10]. Таке діяння стало кримінально караним з березня 2022 року, коли Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» № 2155-IX розділ VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» чинного КК України було доповнено новою статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» такого змісту:

1. Продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі, –

караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка.

1. Під гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами та безоплатною допомогою слід розуміти поняття, визначені Законом України «Про гуманітарну допомогу» та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

2. Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [11].

Згодом до редакції вищезазначеної статті було внесено ряд змін. Зокрема, Законом України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» було внесено зміни до санкції ч. 2 ст. 201-2 КК України, а саме виключено покарання у вигляді конфіскації майна за вчинення даного кримінального правопорушення [12]. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 № 3342-IX вніс зміни до санкції ч. 1 ст. 201-2 КК України в частині доповнення її пробаційним наглядом на строк до чотирьох років [13].

На сьогодні редакція статті є чинною з урахуванням усіх вищезазначених змін та доповнень, що вносились законами України протягом 2023 року.

Проте, аналізуючи види покарання, які застосовуються до винних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 201-2 КК України, а саме виправні роботи та обмеження волі, які не можуть застосовуватись до жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною та жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, та враховуючи, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ст. 50 КК України), є доцільним доповнити санкцію вищезазначеної частини статті таким видом покарання, як громадські роботи, адже вони таких обмежень при призначенні їх вироком суду не мають. Строк відбування громадських робіт вважаємо за необхідне встановити від ста восьмидесяти до двохсот сорока годин. З урахуванням запропонованих змін санкцію ч. 1 ст. 201-2 КК України слід викласти у такій редакції: «караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста восьмидесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до чотирьох років, або обмеженням волі на той самий строк».

Що стосується відповідальності у сфері отримання гуманітарної допомоги на міжнародному рівні, слід зазначити, що порушення права на забезпечення

гуманітарною допомогою може становити міжнародний військовий злочин незалежно від того, відбувається це в міжнародних чи неміжнародних збройних конфліктах [14, с. 557; 16, с. 490–494]. Процедура розгляду міждержавних скарг стосовно порушення права на гуманітарну допомогу передбачає тривалий процес, а також цілковите вичерпання національних засобів правового захисту. Передача справи до Європейського суду з прав людини також є довготривалим процесом, яка не передбачає тимчасових процедур врегулювання ситуації. У такому випадку роль судів не є превентивною та не може сприяти попередженню порушення права на гуманітарну допомогу. Крім цього, якщо судовий захист завжди оцінюється як традиційний спосіб захисту порушених прав, то існують й альтернативні, наприклад, процедура моніторингу, яка зосереджена на аналізі «ситуацій» у яких права людини порушуються з урахуванням повторності порушень з часом. Це дозволяє виявляти навіть індивідуальні порушення прав людини [15; 16, с. 490–494].

Висновки. На основі проведеного дослідження правових основ запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги в Україні, у тому числі, нормативно-правових актів, які вносять зміни до кримінального законодавства України, що встановлює кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України) та норми міжнародного законодавства у сфері отримання гуманітарної допомоги та запобігання її незаконному використанню, запропоновано доповнити санкцію ч. 1 ст. 201-2 КК України новим видом покарання у вигляді громадських робіт та викласти її у новій редакції.

Література

1. Тернопільська обласна клінічна лікарня отримала гуманітарну допомогу зі США. *Тернопільськи* : веб-сайт. URL: <https://ternopoliiany.te.ua/zhittya/108225-ternopilska-oblasna-klinichna-likarnia-otrymala-humanitarnu-dopomohu-zi-ssha> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Тростянецька лікарня отримала допомогу швейцарців. *Ваш шанс. Громадсько-діловий тижневик* : веб-сайт. URL: <https://www.shans.com.ua/?m=news&nid=89996> (дата звернення: 15.10.2025).
3. Кобеляцька лікарня отримала гуманітарну допомогу з німецького Ганновера. *Новини Полтавщини* : веб-сайт. URL: <https://np.pl.ua/2025/10/kobeliatska-likarnia-otrymala-humanitarnu-dopomohu-z-nimetskoho-hannovera/> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Європа випередила США за обсягом допомоги Україні за три роки великої війни. *TEXTY.ORG.UA* : веб-сайт. URL: <https://texty.org.ua/fragments/114462/yevropa-vyperedyla-ssha-za-obsyahom-dopomohy-ukrayini-za-try-roky-vijny-doslidzhennya/> (дата звернення: 15.10.2025).
5. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV (дата оновлення: 07.08.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
6. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 р. № 953 (дата оновлення: 25.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
7. Про особливості здійснення гуманітарної допомоги, яка перевозиться залізничним транспортом в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2022 р. № 379 (дата оновлення: 11.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
8. Основні положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. Довідкове видання. № 0365/154, листопад 2023.
9. Michal Tomášek, Václav Šmejkal. Коментар до Договору про функціонування ЄС, Договору про ЄС та Хартії основоположних прав ЄС. Прага : Wolters Kluwer ČR, 2022. 1758 с.

10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (дата оновлення: 17.07.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n268> (дата звернення: 15.10.2025).

11. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги : Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

12. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 р. № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

13. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text> (дата звернення: 15.10.2025).

14. Rottensteiner C. The denial of humanitarian assistance as a crime under international law. Cambridge University Press. 2010. Volume 81. Issue 835. P. 555–582. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1560775500059794>.

15. Koemer B.I. Who Are the Janjaweed? A Guide to the Sudanese Militiamen, SLATE. 2005. July 19. URL: <http://www.slate.com/id/210421>.

16. Шаповалова Н. Міжнародні засади протидії незаконному використанню з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 490–494.

Анотація

Кринична А. О. Правові основи запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги в Україні та міжнародне законодавство. – Стаття.

В статті проаналізовано поняття гуманітарної допомоги, досліджено правові основи отримання та запобігання незаконному використанню гуманітарної допомоги за чинним законодавством України та за нормами міжнародного законодавства. Визначено, що в Україні правову основу у сфері гуманітарної допомоги складають закони та підзаконні нормативно-правові акти, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України; на міжнародному рівні правову основу складають Женевські конвенції, Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, а на території Європейського Союзу також Договір про функціонування Європейського Союзу, відповідно до якого надання гуманітарної допомоги здійснюється в рамках принципів і цілей зовнішньої діяльності ЄС, а також відповідно до принципів міжнародного права і з дотриманням принципів неупередженості, нейтралітету і недискримінації. Така допомога спрямована на надання адресної допомоги та підтримки населення третіх країн, яке постраждало від стихійних лих або техногенних катастроф, з метою задоволення гуманітарних потреб, що виникають у різних ситуаціях. Проаналізовано кримінально-правову норму, яка встановлює відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, а також закони України, якими вносились зміни до чинної редакції статті 201-2 Кримінального кодексу України. На основі проведеного дослідження, керуючись вимогами Загальної частини КК України запропоновані зміни до санкції частини статті, що встановлює кримінальну відповідальність за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі (ч. 1 ст. 201-2 КК України) в частині доповнення таким видом покарання, як громадські роботи на строк від ста восьмидесяти до двохсот сорока годин. Також досліджена відповідальність у сфері отримання гуманітарної допомоги на міжнародному рівні та встановлено, що порушення права на забезпечення гуманітарною допомогою може становити міжнародний військовий злочин незалежно від того, відбувається це в міжнародних чи неміжнародних збройних конфліктах, а процедура розгляду міждержавних скарг стосовно порушення права на гуманітарну допомогу передбачає тривалий процес, а також цілковите вичерпання національних засобів правового захисту.

Ключові слова: гуманітарна допомога, правові основи, незаконне використання, кримінальна відповідальність, міжнародне законодавство.

Summary

Krynychna A. O. Legal foundation for happening illegal victories of humanitarian assistance in Ukraine. – Article.

The article analyzes the concept of humanitarian assistance, explores the legal basis for excluding and excluding illegal humanitarian assistance from the regular legislation of Ukraine and from the norms of international legislation. It is stated that in Ukraine the legal basis for the sphere of humanitarian assistance is formed by laws and by-laws, regulations, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine; On the international level, the legal basis is formed by the Geneva Conventions, the Additional Protocols to the Geneva Conventions, and on the territory of the European Union also the Treaty on the Functioning of the European Union, in particular The provision of humanitarian assistance is carried out within the framework of the principles and objectives of the external activities of the EU, as well as the principles of international law and the additional principles of non-precipitation, neutrality and non-discrimination. Such assistance is aimed at providing targeted assistance and support to the population of third countries who have suffered from natural or man-made disasters, in order to meet the humanitarian needs that arise from various situations. The criminal law norm is analyzed, which establishes liability for illegally obtaining humanitarian aid, charitable donations or free aid, as well as the laws of Ukraine, which were introduced change to the final version of Article 201-2 of the Criminal Code of Ukraine. Based on the investigation carried out, with the help of the Foreign Part of the CC of Ukraine, a change was made to the sanction of the part of the statute, which establishes criminal liability for the sale of goods (items) of humanitarian aid. assistance or the provision of beneficial donations, free assistance or the establishment of other laws in order to dispose of such a mine, with the method of seizing profits, inflicted on a significant amount (Part 1 of Article 201-2 of the Code of Ukraine) in the part additional punishment with this type of punishment, as Huge robots lasting from one hundred eighty to two hundred and forty years. It has also been observed that the sphere of denial of humanitarian aid is relevant on the international level, and it has been established that violation of the right to secure humanitarian aid can become an international military crime. Moreover, this occurs in international and non-international violent conflicts, and the procedure for reviewing interstate squabbles, the complete violation of the right to humanitarian assistance, is a trivial process, and also honors the outcome national legal protection.

Key words: humanitarian assistance, legal basis, illegality, criminal record, international legislation.

Дата надходження статті: 18.09.2025

Дата прийняття статті: 15.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025